

3. Kun, Tomas (2001). *Struktura naukovih revolyutsiy*. – K.: Port-Royal. 228 s.
4. Fuko, Mishel. *Arheologiya znannya*. K.: Vid-vo Solomiyi Pavlichko «Osnovi». 326 s.
5. Mishel, Fuko (1977). *Slova i veschi: Arheologiya gumanitarnyih nauk*. M. : Progress.488 s.

УДК 811.161.2«373.7

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕКСПРЕСИВНОГО КОМПОНЕНТУ ЕМОЦІЙ В ГЕНДЕРНИХ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЯХ КОКЕТУВАННЯ, ЗАГРАВАННЯ, ФЛІРТУ

Тетяна Осіпова
(Харків, Україна)

У статті викладено результати дослідження гендерного аспекту експресивного компоненту емоції, що репрезентується невербальними засобами комунікації, омовленими фразеологічними одиницями та іншими мовними елементами, що функціонують в тексті, репрезентуючи різні комунікативні ситуації. Зроблено спробу багатогранного аналізу емоційного компоненту в процесі формування апостеріорних смислів.

Ключові слова: *гендерний аспект, експресивний компонент, емоція, невербальні засоби, вербалізація, комунікативна ситуація, апостеріорний смисл.*

В статье отображены результаты исследования гендерного аспекта экспрессивного компонента эмоции, представленной невербальными средствами коммуникации и вербализованные фразеологическими единицами и другими языковыми элементами, функционирующими в тексте, которые представляют различные коммуникативные ситуации. Сделана попытка многогранного анализа эмоционального компонента в процессе формирования апостериорных смыслов.

Ключевые слова: *гендерный аспект, экспрессивный компонент, эмоция, невербальные средства, вербализация, коммуникативная ситуация, апостериорный смысл.*

The article presents the results of gender aspect studies of the expressive component of emotions which are represented by non-

verbal means of communication described with the help of idioms and other linguistic elements that function in the text representing a variety of communicative situations. A multifaceted analysis of the emotional component in the process of forming a posteriori meanings is proposed.

Keywords: *gender aspect, expressive component, emotion, non-verbal means, verbalization, communicative situation, a posteriori meaning.*

Актуальність дослідження й постановка проблеми.

Емоції своєрідно характеризують людську унікальність. Уміння переживати радість та смуток, гнів та провину, здатність співчувати чужим почуттям або омовлювати власні емоції вирізняють людину від інших живих істот. Еволюційне значення емоцій у тому, що вони забезпечують нові типи мотивації, поведінкові тенденції та варіативність поведінки, що необхідна для успішної взаємодії індивіда з довкіллям, його успішної адаптації в соціумі [Изгард 1999 : 8].

Емоційні явища містять різнорівневі компоненти суб'єктивного та об'єктивного характеру, первинного та вторинного плану, зокрема: **емоційно-оцінний** (емоційне переживання), **когнітивний** (предметна спрямованість – *інтенціональність*, відчуття та сприйняття станів організму), **фізіологічний** (різноманітні вегетативні та біохімічні зміни в організмі під впливом емоцій), **поведінковий** тощо [СПС 2007 : 603].

Одним зі значущих складників емоції вважають **експресивний компонент**, що репрезентує виразні рухи – *ліміку, жести, пантоміміку, голосові реакції* – **невербальні засоби**. Наявність цього компоненту відзначав Ч. Дарвін (1872), наголошуючи на пристосувальній ролі *виразних рухів*, що супроводжують емоцію. Потужним стимулом для розвитку експериментального напрямку в психології та психофізіології емоцій стала, так звана, **периферійна теорія**, висунута У. Джемсом і Г. Ланге про зворотний зв'язок специфічної *діяльності внутрішніх органіврухливої сфери* [СПС 2007 : 603] та її сучасна версія, запропонована С. Томкінсом, Е. Геллгорном, К. Ізардом як *гіпотеза лімічного зворотного зв'язку* (1980) [СПС 2007 : 98-99].

Фізіологи зазначають, що чоловік і жінка, всупереч тому, що вони є представниками одного людського роду, емоційно різняться між собою як види – **чоловіків** вважають не чуттєвими, але емоційними внаслідок превалювання в них у

крові *тестостерону* – гормону бажання й агресії, а *жінок* – не стільки емоційними, як чуттєвими, оскільки їхня кров більш насичена *естрогенами*, що сприяють активізації захисних та пристосувальних реакцій [Гингер 2003]. Такі висновки надають право стверджувати, що дві статі – це, по суті, дві різні культури: «чоловіки – з Марсу, жінки – з Венери», про що красномовно свідчить заголовок одного з бестселерів Дж. Грея (J. Grey) «MenarefromMars, WomenarefromVenus» (1992) про особливості спілкування чоловіків і жінок [Космеда 2014: 175]. Отже, вивчення емоційних явищ з урахуванням гендерного аспекту є цілком виправданим і в річищі сучасних наукових пошуків **актуальним**. Сучасна наука про спілкування покладає надії на те, що «дослідження гендерної комунікативної поведінки допоможе краще зрозуміти природу чоловіків і жінок, виявити особливості їхньої психології, пізнати їхні схильності та пристрасті, переконання та душевні прагнення (пер. автор. – Т. О.)» [Крейдлин 2005 : 13].

Предметом сучасних лінгвістичних студій є «вивчення мовних явищ як невіддільної й органічної складової людського розуму, взаємопов'язаної з іншими когнітивними, психічними, вольовими структурами і процесами» [Бацевич 2010 : 5], що виявляє внутрішній світ, переконання, уподобання, «его» мовця, типи соціальних ролей, контекстів ситуацій, внутрішні й зовнішні чинники комунікації та об'єктивується у сфері нового напрямку науки про мову – *лінгвістичної прагматики*.

Мета цієї наукової розвідки – проаналізувати прагматику експресивного компоненту емоцій у мовленні чоловіка й жінки як соціальних суб'єктів, які виявляють взаємну інтенціональність, зумовлену комунікативними стратегіями *кокетування, загравання, флірту*.

Методи та методики дослідження. Лінгвістична прагматика, як зазначають фахівці, «не має чітких контурів, до неї входить комплекс питань, що пов'язані з суб'єктом-мовцем, адресатом, їхньою взаємодією в комунікації, ситуацією спілкування» [Космеда 2000 : 163], тому й методика прагмалінгвістичних досліджень має синкретичний характер, зокрема методи *польового* та *компонентного аналізу* варто доповнювати методами *концептуального аналізу* й *асоціативного експерименту*; виявлення комунікативних прагматичних смислів

вимагає застосування *методу контекстуального аналізу*, актуальної прагматичної інформації, національної своєрідності мови — *методу зіставно-типологічного вивчення різних мов* тощо [Космеда 2000 : 165].

Виклад основного матеріалу й отриманих результатів.

Аналіз теоретичного й практичного доробку з вивчення емоцій дав змогу фахівцям класифікувати емоційні стани людини за наявністю типових ознак. Емоції розрізняють за ступенем збудження чи заспокоєння, зокрема це **стенічні емоції**, що підштовхують до вчинків, висловів, збільшують напругу сил (*радість, впевненість, тріумф, страх, злість*); **астенічні емоції** — такі, що характеризуються пасивністю, бездіяльністю (*страждання, неспокій, страх*). За наявністю відтінків задоволення або незадоволення емоції бувають: **позитивні** — такі, що породжуються узгодженням обставин з нормами, що відповідають світогляду цієї особи (*задоволення, радість, захват, замилювання, самовдоволення, упевненість, повага, довіра, симпатія, ніжність, любов, подяка, спокійна совість, полегшення, безпека, каяття, каяття совісті* та ін.); **негативні** — такі, що породжуються відхиленням обставин від параметрів життєдіяльності конкретної людини як особистості (*горе (скорбота), невдоволення, туга, сум, нудьга, розпач, засмучення, тривога, переляк, страх, жах, жалість, жаль, розчарування, образа, гнів, презирство, обурення, гордість, ворожість, заздрість, ненависть, злість, ревності, сумнів, розгубленість, зняквовілість, сором, стид, відраза* і т. д.).

Також виокремлюють **нижчі емоції** — це такі, що пов'язані з безумовно-рефлекторною діяльністю. Вони ґрунтуються на інстинктах та є їхнім вищим вираженням (*емоції голоду, спраги, егойзму* тощо) й **вищі** — дійсно «людські» емоції-почуття — *обов'язку, любові, товариства, сорому* тощо [Вікіпедія]. Спроба диференціювання емоцій і почуттів та їх класифікації, яка ґрунтується на «емоційному критерії», належить одному з найяскравіших представників психолінгвістичного напрямку в мовознавстві XIX століття Д. Овсяннико-Куликовському. За цією класифікацією учений виокремлює: 1) почуття «органічні» (біологічні), 2) «надорганічні», 3) «соціальні», 4) «надсоціальні». До «органічних» належать такі, що ґрунтуються на інстинктах, на фізіологічних потребах людини (як зазначалося вище, — голод,

спрага, ситість, статеве прагнення тощо); до «надорганічних», за тезою Д. Овсянико-Куликовського, – закоханість, кохання, пристрасть; до «соціальних» почуттів учений долучає сімейні, правові, політичні; до «надсоціальних» – почуття релігійності або, точніше, «моральний імператив» – почуття вищого гатунку, які мотивуються совістю людини, її моральністю [Див. про це: Космеда 2000 : 83-84].

Зразок аналізу деяких жіночих і чоловічих вербальних і невербальних тактикстосовно певних ситуацій спілкування, відповідних комунікативних жанрів, зокрема *кокетування*, *загравання* чи *флірту*, досить глибоко репрезентує російська дослідниця Т.Крилова [Крылова 2006].

Кокетування, без сумніву, стосується мовної поведінки жінки стосовно чоловіка. В українській мові, як і в російській, є слово *кокетка*, але однокореневого корелята до цієї лексеми для назви осіб чоловічої статі немає ані в російській, ані в українській мовах. Дієслово *коктувати* характеризує відповідну *жіночу манеру поведінки*, що передбачає жвавність й збудженість, *особливу манеру споглядання чоловіка*, маніпуляцію *посмішкою*; репрезентується грайливістю, омовлюються відповідно позитивні емоції – *задоволення, радість, захват, замилювання, самовдоволення, упевненість* тощо.

Загравання має переважно жартівливий характер. Загравання – це прагнення до задоволення своїх почуттів, його може моделювати навіть один учасник ситуації (чоловік чи жінка). Це процес нетривалий, що супроводжується більшою актуалізацією невербальних засобів, а *флірт* – прагнення абсолютної перемоги, азарт; його моделюють обидва учасники, він може тривати довго, актуалізуються при цьому як вербальні, так і невербальні засоби, однак мовленнева складова тут відзначається особливою вишуканістю. Заграють, як правило, на початку формування відповідних стосунків між чоловіком і жінкою, а фліртують партнери незважаючи на стадію любовних стосунків.

Вербалізацію невербальних стратегій і тактик найпростіше простежити на прикладах фразеологізмів відповідного змісту, пов'язаних передусім з візуальним контактом, порівн.: *стріляти очима; аж іскри з очей сипляться; оком (очима) накинути; очі горять; очей не відведеш; вбирати очима* тощо.

Контекстуальний аналіз надає можливість виявити різні **апостеріорні смисли**, тобто такі, що народжуються в процесі спілкування [Див. про це: Бацевич, 18]. До прикладу репрезентуємо прагматику фразеологізму *грати очима* – «грайливо поглядати на когось, прагнучи звернути на себе увагу, викликати до себе інтерес» [Словопедія ФСУМ], спроектовану в психолінгвальну та гендерну площини.

Кокетування, безумовно, пов'язано з прагненням жінки привернути до себе увагу представника протилежної статі й справити на нього відповідне, винятково позитивне, враження, порівн.: 1. *Стояла Мотря й, граючи очима, ласкаво всміхалася* (В. Винниченко) — візуальний параметр репрезентує емоцію задоволення адресанта, є сигналом про врівноважений, позитивний психологічний стан героїні. 2. – *Іч, яка ти сьогодні! – Яка? – Радіє, грає очима і соромиться дівчина* (М. Стельмах) – невербальна рецепція жінки на тактику загравання до неї; репрезентує емоції **задоволення, радості, захвату, замилювання, симпатії, ніжності** тощо.

До речі, чоловіки «прочитують» таку поведінку жінок, навіть убачаючи її в манері одягатися чи носити окремі жіночі аксесуари (невербальний параметр **зовнішності** людини), напр., чоловік відзначає: *У Марії Михайлівни «серйозний капелюшок», а в Антоніни Андріївни – «кокотливий»* (з розмовного мовлення), тим самим він критикує манеру одягатися Антоніни Андріївни, наголошуючи на її прагненні до кокетування, хоч, можливо, це лише його припущення, вияв його вражень. Як зауважує Т. Крилова, *кокетування* – це різновид **комунікативної гри**. Його часто порівнюють з грою в театрі через невідповідність зовнішньої форми поведінки її справжньому змісту, зокрема й справжнім почуттям; крім того, суб'єкт прагне змоделювати певне позитивне враження. *Кокетування переважно оцінюється або іронічно, або експліцитно негативно*, хоч, на думку Т. Крилової, вираз на зразок «кокотливий капелюшок» не має негативної конотації [Крылова 2006: 171].

Разом із тим, дієслово *загравати*, на думку зазначеної вище дослідниці, торкається насамперед чоловічої гендерної поведінки, хоч може стосуватися й поведінки жінок. *Загравати* – значить не лише привабити увагу представника протилежної статі, але й запрошувати до любовних стосунків [Крылова 2006: 173],

порівн.: 1. *Грав (Йон) до неї очима та міцно тримав за руку* (М. Коцюбинський) – партнери (чоловік і жінка) перебувають у близьких інтимних стосунках, що передбачає скорочення дистанції спілкування, тілесний контакт – маскуліну стратегію загравання, де візуальний параметр у поєднанні з тактильним посилюють позитивні емоції комунікантів. 2. *Мені було відомо, що він пристаркуватий і аморальний холостяк, і саме цим я й хочу з'ясувати його шалену любов до молоденьких машиністок. Особливо часто він підходив до мене й грав своїми маленькими олов'яними очима. Ця «гра» робила з нього майже мавпу, але він цього не помічав* (М. Хвильовий) – нав'язливий візуальний контакт викликає негативні емоції в реципієнта; жінка переживає емоції *невдоволення, засмучення, презирства, обурення, відразу* відгук на загравання чоловіка. 3. – *А то що буде? — виграє очима Северин* (Гр. Тютюнник) – грайливий погляд репрезентує тактику «удаваного» інтересу одного з комунікантів, є своєрідним запрошенням до комунікативної гри, забарвленої емоціями *радості, симпатії, захвату* тощо, може бути універсальною у використанні обома статтями — як чоловіком, так і жінкою. 4. *Як не грала очима (Настя), а він оминав її хату* (Ю. Мушкетик) – візуальний контакт тут використовується адресантом (жінкою) як стратегія принадування, але в силу відсутності інтересу в адресата (у чоловіка), є неефективною: байдужість чоловіка викликає в жінки негативні емоції *невдоволення, сум, жаль, розчарування, образу, розпач, засмучення* та ін.

Реакція на *загравання дівчини* відображена у відомій українській народній пісні «Ти ж мене підманула...», де парубок дуже серйозно реагує на грайливі обіцянки дівчини, яка *водить його за ніс*, тобто заграє є ним.

Загравання є джерелом, як правило, позитивних емоцій. Однак, коли під час загравання актуалізуються мотиви, пов'язані з еротичною сферою, а її пов'язують з «низьким» у культурі, що може нейтралізувати позитивні емоції й оцінки [Крылова 2006: 174].

Дієслово *фліртувати*, як і *загравати*, на відміну від *кокетувати*, позначає усвідомлену дію. *Флірт* не обов'язково викликає веселий настрій, але це гра, розрахована на позитивний наслідок, виграш; це гра-протиборство, гра-поєдинок [Крылова 2006: 175], порівн.: 1. *Хай дивиться – не поживиться!* – каже *Марина, граючи веселими очима* (Панас Мирний) – стратегія

загравання ґрунтується на тактиках заборони, уникнення контактів, що водночас посилює, «підігріває» інтерес до партнера; типова жіноча поведінка, що реалізує природне призначення чоловіка як завойовника. 2. *Віталікові, здається, не до сміху, бо Тоня все ще літає у вальсі... грає очима до партнера, пускає бісики* (О. Гончар) – візуальна поведінка одного з комунікантів породжує негативні емоції іншого, оскільки стратегія загравання спрямована до іншого учасника комунікації; стратегія «любовного трикутника»: може бути використана жінкою як для посилення інтересу до себе внаслідок відчуття ревности, так і з метою нівелювання взаєностосунків, демонстрації інтересу до іншого чоловіка (партнера з танцю), для якого така поведінка партнерки є сигналом взаємності.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, під час загравання, як і під час кокетування, простежуємо невідповідність між формою поведінки й мотивами суб'єкта. Внутрішня форма слова *загравати* відображає безпосередній зв'язок з грою. Під час загравання суб'єкт орієнтується на розвагу, він не завжди усвідомлює мету своїх вербальних і невербальних дій. Флірт передбачає наявність двох рівноправних учасників – чоловіка й жінку. Кожний учасник цієї гри намагається перемогти: викликати почуття кохання у свого «супротивника». Загравання налаштовує на створення гострих комунікативних ситуацій, а флірт – вишуканих. Флірт триває довше, ніж загравання. Це тривалий процес з актуалізацією відповідних вербальних і невербальних засобів, що репрезентують експресивний компонент емоції, власне позитивної і негативної, що виникають у певних комунікативних ситуаціях і реалізують апостеріорні смисли, які впливають на ефективність комунікації загалом. Перспективою дослідження є вивчення емотивності текстів в проекції на комунікативний і гендерний аспекти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич 2010 : Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики: [монографія] / Ф. С. Бацевич. — Львів: ПАІС, 2010. — 336 с.
2. Вікіпедія : Вікіпедія: [електронний ресурс] / Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Емоція>
3. Гингер 2003: Гингер С. Женский мозг — мужской мозг / С. Гингер // Выступление на XI конгрессе Европейской ассоциации психотерапии «Психотерапия – идентичность и противоречия» 11 июля 2003 г.(г. Львов) : [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.e-reading.ws/book.php?book=1011082>

4. Изгард 1999 : Изгард К. Э. Психология эмоций : пер. с англ. / К. Э. Изгард. – СПб.: Изд-во «Питер», 1999. — 464 с.
5. Космеда 2000 : Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки: [монографія] / Т. А. Космеда. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. — 350 с.
6. Космеда 2014 : Космеда Т. А. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика : [колект. моногр.] / Т. А. Космеда, Н. А. Карпенко, Т. Ф. Осіпова, Л. М. Саліонович, О. В. Халіман; за наук. ред. проф. Т. А. Космеди. – Х. : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; Дрогобич : Коло, 2014. – 472 с.
7. Крейдлин 2005 : Крейдлин Г. Е. Мужчины и женщины в невербальной коммуникации: [моногр.] / Г. Е. Крейдлин. – М.: Языки славянской культуры, 2005. — 228 с.
8. Крылова 2006 : Крылова Т. В. Кокетничать, заигрывать, флиртовать: игровые аспекты в общении между мужчинами и женщинами / Т. В. Крылова // Логический анализ языка. Концептуальные поля игры / отв. ред. член-корр. РАН Н. Д. Арутюнова. – М. : ИНДРИК, 2006. – С. 168–177.
9. Словопедія: Словопедія : Фразеологічний словник української мови [електронний ресурс] / Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/49/53406/359506.html>.]
10. СПС 2007 : Современный психологический словарь / Сост. и общ. ред. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 634 [6] с.

LITERATURA

1. Batcevitch, F.S. (2010). Narisi z lingvistichnoyi pragmatiki. Lviv: PAIS. 336 s. (in Ukraine).
2. Vikipediya. Rezhim dostupu :<http://uk.wikipedia.org/wiki/Емоція>
3. Ginger, S. (2003). Zhenskiy mozg – muzhskoi mozg. Lviv. Rezhim dostupu: <http://www.e-reading.ws/book.php?book=1011082>. (in Ukraine).
4. Izgard, K. E. (1999). Psikhologiya emotsiy. SPb.: Piter. 464 s. (in Russia).
5. Kosmeda, T. A. (2000). Aksiologichni aspekti pragmalingvistiki: formuvannia I rozvitok kategorii otsinki .Lviv: LNU im. Ivana Franka. 350 s. (in Ukraine).
6. Kosmeda, T. A. (2014). Genderna lingvistika v Ukraini: istoria, teoretichni zasadi, diskursivna praktika. Drogobitch :Kolo. 472 s. (in Ukraine).
7. Kreidlin, G. E. (2005). Muzhchini I zhenshchini v neverbalniy kommunikatsii. Moskva :Yazikislavianskoikulturi. 228 s. (in Russia).
8. Krilova, T. V. (2006). Koketnichat, zaigrivat, flirtovat :igroviyeaspekti v obshchenii mezhdzhu muzhchinami I zhenshchinami. Moskva: INDRIK. S. 168-177. (in Russia).
9. Slovpedia FSUM. Rezhim dostupu :<http://slovopedia.org.ua/49/53406/359506.html>.